

## BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ğfl" md.; *et-Ta'rifât*, "ğaflet", "nisyan" md.leri; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1253, s. 206; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 724; II, 1436; Ca'fer Seccâdî, *Ferheng*, Tahran 1983, s. 349-350; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 185; Müsned, II, 177; *el-Muvaḫḫa*<sup>2</sup>, "Şalât" 8; Tirmizî, "Da'avât", 65; Ebû Tâlib el-Mekki, *Kütü'l-kulüb*, Kahire 1961, I, 108, 120; Süleimî, *Ṭabaḳât*, s. 81, 101, 105, 106, 116, 119, 159, 232, 241, 253, 271, 368; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 221, 321; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 97, 181, 251, 435; Herevî, *Ṭabaḳât*, s. 148; Gazzâlî, *İhyâ*<sup>2</sup>, I, 281; III, 367; a.m.f., *Mükâşefetü'l-kulüb*, Beyrut 1985, s. 34-37; Attâr, *Tezkiretül-evliyâ*<sup>2</sup>, s. 367, 451, 634; İbnü'l-Cevzî, *Şıfatü's-şafve*, III, 225; Fahrreddin er-Râzî, *Meşâtihu'l-gayb*, XXIV, 115; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Beyrut 1403/1983, II, 451; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 124; *Keşfü'z-zunûn*, I, 487; *İzâhu'l-meknân*, I, 159, 326.



SÜLEYMAN ULUDAĞ

## GAFLET

( الغفلة )

**Hukukî işlemlerde kolayca kandırılabilir derecede saflık, dikkatsizlik ve ihmalkârlığı ifade eden İslâm hukuku terimi.**

Gaflet kelimesi sözlükte, "bir şeyi yerli ölçüde dikkat ve özen göstermediği için unutmak, dalgınlıkla veya unuttuğu halde terk ve ihmâl etmek, aldanmak, farketmemek, boş bulunmak" gibi anlamlara gelir. Kur'an-ı Kerim'de otuz beş yerde (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "ğfl" md.), hadislerde de sıkça geçen (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğfl" md.) gaflet ve türevleri hep bu sözlük anlamı çerçevesinde kullanılır. Gaflet bir yönüyle kişinin irade ve idrak zayıflığını ifade ettiğinden İslâm hukukunun ehliyet, hacir, mükellefiyet gibi ilgili olduğu çeşitli konularında ayrı bir önemle ele alınmış ve giderek terim anlamı kazanmıştır. Ancak gaflet, fikhin hem usul hem de fûrû kısmında ortak bir kavram iken bu kökten türeyen **gâfil** kelimesinin genelde fikhî usulünde, **mugaffel** ve **zû gaflet** kelimelerinin de daha çok fûrû-i fikhîta terimleşerek kısmen farklı anlamlar kazandığı söylenebilir.

İslâm hukuku terimi olarak gaflet, bir kimsenin hukukî işlemlerde kolayca aldatılabilecek derecede saflık, dikkatsiz ve tecrübesiz oluşunu ifade eder. Bu durumda olan kimseye "mugaffel" veya "zû gaflet" denilmekte olup literatürde tecrübe azlığı, dalgınlık, saflık, hatta aşırı iyimserlik ve karşındakine güvenme sebebiyle kâr-zarar hesabını iyi yapama-

yan, sık sık **gabn**\*e mâruz kalan kişi anlamında kullanılır. İslâm hukukunda ilk olarak akid hürriyeti ve akdi kuran iradeye saygı benimsemiş ve ölçü alınmış olmakla birlikte hukukun bir ödevi de hukukî ilişkilerde hakkaniyete uygun bir dengeyi kurmak, hak ihlallerini ve hakedilmeyen mağduriyetleri önlemek, korunması gereken kişi ve haklarla ilgili düzenleme getirmek olduğundan gafletin hacir sebebi olup olmayacağı İslâm hukukçuları arasında ayrı bir tartışma konusu olmuştur.

Hanefî mezhebinde Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in konuya yaklaşımları birbirinden farklıdır. Ebû Hanîfe, Habbân b. Münkız hadisinden hareketle gaflet sahibinin hacredilmeyeceği görüşündedir. Küçük farklılıklarla hemen hemen bütün hadis mecmualarında yer alan bu hadiste, Habbân b. Münkız adlı sahâbinin alışverişlerinde sık sık gabne mâruz kaldığı, ailesinin onun hacredilmesini Hz. Peygamber'den talep ettiği, bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in ona alışveriş yapmamasını söylediği, fakat Habbân'ın, "Yâ Resûlallah! Ben alışveriş yapmadan durmam" karşılığını vermesiyle Hz. Peygamber'in, "Öyleyse alışveriş yaparken 'aldatma yok' de, üç gün muhayyerlik hakkına sahip olursun" dediği rivayet edilir (Buhârî, "Büyû", 48; Müslim, "Büyû", 48; İbn Mâce, "Ahkâm", 24; Ebû Dâvûd, "Büyû", 66). Ebû Hanîfe esasen hür, akıllı ve bâliğ kimsenin ehliyetinin kısıtlanmasını, çok savurgan bile olsa sefihin hacredilmesini uygun görmediğinden gafleti de hacir sebebi saymamıştır. Şeyhîzâde, gaflet sahibi kimsenin kâr-zarar hesabını iyi yapamadığı, saflık ve dikkatsiz olduğu için gabne mâruz kaldığı doğru olmakla birlikte bu kimsenin malını ifsat etmediğini ve ifsat kastının da bulunmadığını, Ebû Hanîfe'nin de bu gerekçeye dayanmış olabileceğini belirtir (*Mecma'u'l-enhur*, II, 441-442). Çağdaş hukukçulardan Karadâğî de Ebû Hanîfe'nin kanaatini teyit eden şu mütalayı ileri sürer: Kazanç getirici tasarruflarda bulunamamak ve malı zayıf etmek açısından aynı kapsamda değerlendirilseler de sefih ile gaflet sahibi arasında şöyle bir farktan bahsedilebilir: Sefih malını bilerek, isteyerek itlâf etmektedir; halbuki gaflet sahibi itlâf etmeyi kastetmez, fakat tecrübesizliği ve saflığı sebebiyle gabne mâruz kalır. Aynı şekilde sefihin idraki tam olmakla birlikte gösteriş düşkünlüğü veya başka sebeplerle malını ölçüsüzce harcar. Halbuki gaflet sahibinin insanları tanıma ve onlarla ti-

carî ilişkide bulunma açısından kısmî bir kavrayış eksikliği vardır. Öte yandan gafletin sebebi üzerinde de durulmalıdır. Gafletin sebebi tecrübe ve dirayet eksikliği ise bu hacir için bir sebep teşkil etmez; çünkü insanlarla ticarî ilişkiler arttıkça ve piyasa tecrübesi kazandıkça bu eksiklik giderilebilir. Eğer gafletin sebebi akıl zayıflığı ise bu akıl zayıflığının kâr ve zarar arasında temyiz edememe noktasına varıp varmadığına bakılmalıdır. Eğer bu noktaya varmışsa derecesine göre bu kişi ya ma'tûh ya da mecnundur. Ancak temyiz gücünü kaybedecek noktaya varmadığı halde yine de gabne mâruz kalıyorsa hacredilmesi doğru olmaz (*Mebede'ü'r-rızâ fi'l-ucûd*, I, 338-340).

Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre hâkim, korumak amacıyla gaflet sahibini alım satım, icâre ve hibe gibi hezl ve ikrahla yapıldığında sahil olmayan ve feshedilebilen tasarruflardan menedebilir. Bu konudaki gerekçeleri, "Sefihlere malınızı vermeyin" meâlindeki âyettir (en-Nisâ 4/5). Çünkü gaflet sahibi de tıpkı sefih gibi malını itlâf etmektedir. Bu hüküm âyetin delâletiyle sabit olduğu için haber-i vâhidle sabit olan Habbân hadisiyle buna karşı çıkılması doğru olmaz. Bu iki hukukçu, zecr amacıyla değil gözetim amacıyla sefihin de tasarruflarının kısıtlanacağı görüşündedir. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri de böyledir. Hanefî mezhebinde sefihin ve mugaffelin hacri konusunda İmâmeyn'in görüşü esas alınmıştır.

Müteahhir devir Hanefî hukukçularından bir kısmı bu konuyu fesad sebebiyle hacir başlığı altında ele alarak fesadın Ebû Hanîfe'ye göre hacir sebebi olmadığını, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise fesad sebebiyle hacrin câiz olduğunu belirtmişlerdir. Fesadın iki türünden biri, düzgün tasarrufta bulunamayacak ölçüde saflıktan kaynaklanan akıldaki hafiflik, diğeri de malı zayıf etme derecesine varan müsrifliktir. Bu ikinci türün, yirmi beş yaşına kadar kişiye malının verilmesine engel olduğu hususunda icmâ vardır (*Bezzâzî*, V, 228). Bu ayırmda birinci türün gafleti, ikinci türün de sefihî çağırıştırdığı görülmektedir. Kâdîhan'ın da sefeh, tebzîr ve gaflet sebebiyle hacir başlığı altında ağırlıklı olarak fesad durumunu incelemesi (*Fetâvâ*, III, 637 vd.), fesadın bu üç durumu da içine alan geniş bir kavram olarak düşünüldüğünü teyit etmektedir. Bâbertî ise *Hi-dâye*'nin fesad sebebiyle hacir bahsini şerh ederken buradaki fesadın sefeh anlamına geldiğini, sefeh'in de insana âriz

olan ve onu şer'in ve aklın hükmüne aykırı davranmaya sevkeden bir hafiflik olduğunu, fakat sefehin fukaha örfünde malın, akıl ve şer'in hükmüne aykırı olarak itlâf ve tebziri anlamında kullanıldığını belirtmiştir (*İnâye*, VIII, 191).

Sonraki dönem Hanefî literatüründe gafletin tanımı ve gaflet sebebiyle hacir konusu ele alınırken malî telef ve zayi etme unsuruna ağırlık verilmiş, bu sebeple gaflet, kazanç sağlayacak tasarruflar yapamamak ve alışverişten geri durmadığı için de gabne mâruz kalacak ölçüde saf kalpli olup ifsad ölçüsüne varmamak olarak tanımlanmış ve bu durumda olan kişinin İmâmeyn'e göre kadı tarafından hacredileceği söylenmiştir (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 60). Gerek İbrâhîm el-Halebî'nin, "Malını iyi idare etmesi durumunda mugaffel hacredilmez" ifadesi (*Mülteka'l-ebhur*, s. 154), gerekse İbn Âbidîn'in, "Gaflet hacir sebebi değildir. Gaflet sahibi müfsid olmadığı gibi ifsadi da kastetmiyor. Fakat kazanç sağlayıcı tasarruflara yönelememekte, saflığı sebebiyle gabne mâruz kalmaktadır" (*Reddü'l-muhtâr*, VI, 147) şeklindeki cümleleri, Hanefî ekolünde ifsadin hacir için bir ölçü haline getirilmeye çalışıldığı ve gafletin ifsada varması durumunda hacir sebebi olacağını kabul edildiği izlenimini vermektedir.

Çağdaş İslâm hukukçularının birçoğu, gaflet sahibinin bütün yönlerden sefih gibi davrandığı, gafletin de bir tür sefihlik olduğu görüşündedir (M. Ebû Zehre, s. 464; M. Yûsuf Mûsâ, s. 429-430; Karaman, I, 193). Öyle anlaşılıyor ki bu durum, hem konunun özellikle Hanefî literatüründe fesad başlığı altında incelenmesinden hem de sefehe getirilen tanımlardan kaynaklanmaktadır. Çünkü sefehin tanımlarında söz konusu edilen, maslahatını bilememek ve hiffet-i akl gibi unsurlar her ikisinde de ortak. Nitekim Mâlikî fakihlerinden İbn Cüzey sefihî, gerek şehvetine uyarak kendisi için infakta bulunsun gerekse kendi maslahatını bilememek sebebiyle olsun "malını ölçüsüzce harcayan kişi" olarak tarif etmiş (*Şavâni'nü'l-ahkâmî's-şer'iyye*, s. 332), Şeyhîzâde de sefehi "hiffet-i akl yüzünden malî maslahatsız bir şekilde itlâf etmek" şeklinde tanımlamıştır (*Mecma'u'l-enhur*, II, 438).

Usulcülerin kullanımında ise gafil "hitabı anlamayan kişi" mânasında genel bir ifadedir. Usulcüler bu anlamda gafili çocuk, uyuyan, unutan ve sarhoşla örneklendirmiş ve mükellef sayılıp sayılmayacağını tartışmıştır. Usulcülerin çoğunluğu, hitabı anlamadığı gerekçesiyle gafilin şer'an mükellef tutulmasının imkânsız olduğunu ileri sürmüştür. Gazzâlî, unutanın ve gafil kimsenin (ne ille mükellef tutulduğundan habersiz olan kişi) mükellef tutulmasının mümkün olmadığını, ancak gaflet halindeki fiillerinin yol açtığı malî borçları ödemesi gibi bazı hükümlerin sabit olacağını belirtmiştir (*el-Müstasfâ*, I, 84). Fahreddin er-Râzî de gafilin mükellef tutulmasının câiz görülmediğini, "Sorumluluk üç kişiden kaldırıldı" (Buhârî, "Hudûd", 66; İbn Mâce, "Talak", 15; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 17) hadisi yanında bir şeyi yapmanın onu bilme şartına bağlı olduğunu, bilmenin bulunmadığı bir durumda yapmanın emredilmesinin güç yetirilemeyecek bir şeyle mükellef tutma olduğu gerekçesiyle açıklar. Sübkî ise güç yetirilemeyecek bir şeyle mükellef tutmayı câiz görüp görmemenin bu hususta bir önemi olmadığını, usulcülerin, emre muhatap olan kişinin hitabı anlamasının veya anlayacak durumda olmasının teklifin şartı olduğunda ittifak ettiklerini, gafilin ise bu şartın eksikliği yüzünden mükellef sayılmadığını belirtmiştir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğfl" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğfl" md.; Buhârî, "Büyü", 48, "Hudûd", 66; Müslim, "Büyü", 48; İbn Mâce, "Ahkâm", 24, "Talak", 15; Ebû Dâvûd, "Büyü", 66, "Hudûd", 17; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Kamhâvî), II, 212; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I, 84; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 249-251; Kâdîhân, *Fetâvâ*, III, 637 vd.; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, 1/2, s. 437-447; İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, IV, 505; Sirâceddin el-Urmevî, *el-Taḥşîl mine'l-maḥşûl* (nşr. Abdülhamîd Ali Ebû Züneyd), Beyrut 1408/1988, I, 330-331; Beyzâvî, *Minhâcü'l-vüṣûl* (nşr. Semîre Tâhâ el-Meczûb), Beyrut 1405/1985, s. 27; İbn Cüzey, *Şavâni'nü'l-ahkâmî's-şer'iyye*, Kahire 1985, s. 332; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muwaḳḳi'in*, IV, 82; Sübkî, *el-İbhâc*, I, 154-155; Bâber-tî, *İnâye* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadır* (Bulak) içinde), VIII, 191; Bezzâzî, *Fetâvâ*, V, 228; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadır* (Bulak), VIII, 191-192, 200-201; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 60; İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, İstanbul 1309, s. 154; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), VI, 147; Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, İstanbul 1328 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), II, 438, 441-442; M. Ebû Zehre, *el-Aḥvâlü's-şahşiyye*, Kahire 1377/1957, s. 464; M. Yûsuf Mûsâ, *Ahkâmü'l-ahvâlî's-şahşiyye*, Kahire 1958, s. 429-430; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 193; M. Mustafa Şelebî, *el-Medḫal fi't-Ta'rif bi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1403/1983, s. 507; Ali Muhyiddin el-Karadâgî, *Mebde'ü'r-rızâ fi'l-ukûd*, Beyrut 1406/1985, I, 330-342; Hüseyin Halef el-Cebûrî, *Avârîzü'l-ehliyye inde'l-uşûliyyîn*, Mekke 1408/1988, s. 222-229; "Gaflet", *Mu.F.*, XXXI, 260-261.

H. YUNUS APAYDIN

## GAFLET

( الغفلة )

Hadis râvisinin zabt sıfatını yok eden kusurlardan biri.

Gaflet sözlükte "unutmak, farkına varmamak, terketmek; dalgınlık, ihmal" anlamlarına gelir. Zühul, sehiv ve nisyan kelimeleri de bazı mâna farklılıklarına rağmen gafletle eş anlamda kullanılır. Bir hadis terimi olarak gaflet, râvinin ezberleyerek veya yazarak hocasından aldığı hadisi dikkatsizlik yahut dalgınlık sebebiyle hatalı rivayet etmesidir. Hadiste görülen bu tür yanlışlara "galat" denir. Gaflet hastalık, cehalet veya fizikî şartların elverişsizliği gibi râvinin elinde olmayan sebeplerden veya ihmalkârlık, gevşeklik ve dikkatsizlik gibi irade dahilindeki tutumlarından kaynaklanabilir.

İnsan gafletten tamamen uzak değildir. Bundan dolayı Abdullah b. Mübârek, "Yanlışlık yapmaktan kim kurtulabilir ki?" demiş; Yahyâ b. Maîn de, "Ben hadis rivayet edip de hata edene değil hata etmeyene şaşarım" sözüyle bu gerçeği ifade etmiştir. Bu durumu göz önüne alan hadis tenkitçileri, dikkatli bir hadis râvisinde bile bulunabilecek ölçüde gafletli müsamaha ile karşılaşmışlar, bir cerh sebebi olarak râvinin zabt sıfatını yok eden gafletin belli bir derecenin üstündeki gaflet olduğunu söylemişlerdir. Gaflet sebebiyle cerhettikleri râvilerin gafletteki aşırılık durumunu belirtmek için de "fartu'l-gafle, fuḥşu'l-gafle, kesretü'l-gafle" tabirlerini kullanmışlardır. Ancak râvide aranan dikkat ölçüsünün tesbitinde tenkitçiler arasında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bir râvide görülen gafletin müsamaha sınırları içinde olup olmadığı, onun rivayetlerinin aynı konuda güvenilir râvilerin rivayetleriyle bir araya getirilip mukeyse edilmesi sonucunda anlaşılabilir. Bir râvinin rivayet ettiği hadisler, aynı hadislerin başka râvilerce yapılan nakillerine mâkul görülemeyecek şekilde aykırı olmuş ve bu aykırılık tekerrür etmişse o râvi ilmî güvenilirliğini kaybeder ve mecruh sayılır. Güvenilir bir râvinin, yine güvenilir olan başka bir râvi tarafından yapılan rivayete aykırı rivayette bulunması her zaman gaflet sebebi olmayabilir. Zira aykırı gibi görünen rivayet diğesinde bulunmayan bir farklılığı ihtiva edebilir. Sikanın rivayetinde görülen ilâvenin makbul olup olmadığı hususu